

Балобанова Д.О.

*Національний університет «Одеська
юридична академія», доцент кафедри
кримінального права, к.ю.н., доцент*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ КАТЕГОРІЇ «РОЗВИТОК» У СУЧАСНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Останнім часом науковці все частіше звертають увагу на те, що слід здійснювати не тільки аналітичне, а й прогностичне дослідження доктрини кримінального права та кримінального законодавства України. Саме науковий підхід до правотворчості в галузі кримінального права повинен стати однією з перепон для внесення необґрунтованих та невиправданих змін та доповнень до Кримінального кодексу України (далі – КК). Аналіз інформації, наданої на сайті Верховної Ради України, дозволив зробити висновок, що у 2013 р. було внесено 85 законопроектів щодо внесення певних змін до КК України. При цьому ця кількість стосується тільки тих законопроектів, в назві яких було безпосередньо зазначено, що ними вносяться зміни до КК або вирішуються питання про кримінальну відповідальність, й не враховані ті, в яких відповідні положення можуть розкриватися у змісті. Не вдаючись до характеристики змісту законопроектів та не надаючи їм оцінку, слід звернути увагу на їх досить значну кількість, що свідчить про постійні намагання законодавця щось змінити у кримінальному законодавстві, тобто «забезпечити» його динаміку.

Не стоїть на місці й наука кримінального права, постійно зростає кількість публікацій (у бібліографічному довіднику «Кримінальне право України: Бібліографія. 1991 – 2002» зазначено 2809 публікацій; у відповідному виданні за період 1991 – 2005 рр. – 4947 публікацій; за період 1991 – 2012 рр. (готується до друку) – кількість публікацій перевищує 10 тисяч [1, с.1]), дисертацій з відповідної спеціальності.

Все вищевикладене свідчить про доцільність виокремлення та дослідження такого самостійного явища, як динаміка кримінального права. На необхідності дослідження динамічних проявів кримінального права та законодавства, динаміки кримінального права, її окремих аспектів та характеристик, в контексті розробок різних інститутів кримінального права наголошували такі відомі вчені, як Ю.В. Баулін, В.О. Навроцький, В.Я. Тацій, В.О. Туляков, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк та багато інших.

В процесі дослідження динаміки кримінального права виникають питання, пов'язані як з визначенням цього поняття та його характеристик, так й з з'ясуванням його зв'язку з іншими, суміжними поняттями, які інколи мають загальнофілософський характер. Однією з таких категорій є розвиток, який має тісний зв'язок з динамікою.

Досить лаконічно і точно можна сказати, що «в своєму конкретно-історичному змісті, стосовно аналізу конкретних систем, розвиток є процес формування певного результату з його конкретної підстави, історичний процес самотворення об'єкта за об'єктивними законами» [2, с.21]. Співвідношення розвитку та динаміки можна визначити як таке, коли остання не тотожна розвитку, представляючи собою більш вузьку категорію. У загальній моделі розуміння розвитку динаміка протистоїть статиці, яка тісно пов'язана з поняттям спокій. При цьому динаміка не зводиться і до зміни, оскільки остання може носити різний характер.

Право може бути тією самою «конкретною системою», стосовно до якої і дається дане розуміння розвитку. Отже, правову систему України в цілому та окремих її галузей можна охарактеризувати як такі, що знаходяться в стані розвитку, тобто історичному процесі самотворення. А як складову цього процесу можна визначити динаміку правової системи та кримінального права (як її частини), що володіє власною структурою та має циклічний характер.

Враховуючи наведене розуміння правового розвитку, можна виокремити його наступні особливості.

1. Загальне вивчення розвитку дозволяє зробити висновок, що правовий розвиток пронизується різними зв'язками, неабияку роль серед яких відіграє наступність у праві. Не можна не побачити, що певні законодавчі положення мають вже багатовікову історію й відтворюються в кожному новому нормативному акті відповідної спрямованості. В якості прикладу з кримінального права можна навести існування відповідних складів злочинів проти життя та здоров'я особи, які, хоча й час від часу зазнають певних уточнень, викликаних розвитком суспільства, але в цілому залишаються незмінними (вбивство, тілесні ушкодження та інші види заподіяння шкоди здоров'ю людини, тощо були відомі ще з часів Руської Правди). Те ж саме можна сказати про доктринальні розробки складу злочину.

Ті ж новели, які з'являються з часом, пов'язані з обов'язковим врахуванням того, що право існує в суспільстві, а отже, правовий розвиток обумовлений взаємодією з такими сферами громадського життя, як економіка, політика, культура. Тут прикладами можуть слугувати нові склади злочинів, які з'явилися в процесі докорінної зміни економічного та політичного ладу в країні в 90-х роках ХХ ст. та інколи з'являються й тепер, хоча не завжди з дотриманням вимог техніки криміналізації. З'явилися нові норми – про відповідальність за так звані «медичні злочини» (ст.ст. 140-145 КК), злочини, що посягають на трудові права громадян (ст.ст. 173-175 КК), право на свободу віросповідання (ст. ст. 178, 179 КК), «комп'ютерні злочини» (Розділ ХVI Особливої частини КК 2001 р.). Крім того, не слід забувати, що суттєві зміни вносилися вже в КК 1960 р. від часів набуття Україною незалежності (1991 р.) й до прийняття нового КК 2001 р.

2. Розуміння права як соціального явища тягне за собою врахування людини (особи), здатної впливати на розвиток. Звідси правовий розвиток набуває об'єктивно-суб'єктивного характеру. На тому, що формування законодавства відбувається шляхом проходження крізь свідомість законодавця та причетних до законотворчості осіб, та багато в чому є відображенням уявлень останніх про доцільність/недоцільність криміналізації/декримі-

налізації діянь, встановлення інших правових положень, вже неодноразово наголошувалося й знаходить підтвердження майже кожного разу при прийнятті законів та інших нормативних актів.

3. Ефективність застосування правової норми, звичайно ж, залежить від законодавчої техніки, від того, наскільки мистецьки вироблений зміст і форма даної норми. Однак головним чинником її ефективності визначається суттю, тобто сутністю правової норми, тим, наскільки відповідає реаліям законодавча воля. Кримінально-правові приписи, не обумовлені соціально, є „мертво народженими”. Отже, цілком мислиме створення досконалого з погляду законодавчої техніки права, але не працюючого на практиці. Так, багато приписів КК 2001 р. можна нескінченно „шліфувати”, підвищуючи рівень технічної досконалості їхнього змісту й форми, однак від цього ефективно працювати вони не почнуть. Рівною мірою мислиме створення технічно досконалого законодавства, але такого, що не відповідає поняттям про добро й справедливість, наприклад, що дозволяє вбивства й грабежі, торгівлю людьми.

Розвиток права характеризується зміною юридичної техніки. Видається, що можна казати як про її вдосконалення, так й про занепад, деградацію. З одного боку, сучасні доктринальні розробки дозволяють законодавцеві приймати все більш технічно досконали закони, але, на жаль, аналіз як прийнятих нормативно-правових актів, так й численних проектів з різних питань, дозволяє зробити висновок, що законодавець не просто не бере їх до уваги, а інколи навіть робить на протиріччя до цих вимог.

4. Аналіз правового розвитку є неможливим без врахування соціального та правового прогресу, досягнень наукової думки та запровадження певних законодавчих інститутів, які використовуються в інших розвинених країнах. Не даючи жодних оцінок цим інститутам, в якості таких для вітчизняного розвитку можна назвати розробки щодо кримінальних проступків, кримінальної відповідальності юридичних осіб, заходів кримінально-правового характеру, відмінних від покарання, та узгодження їх з системою вітчизняного кримінального права та всією правовою системою.

Вочевидь, що в праві з'являються нові норми (інколи на стику старих норм), серед яких, крім вже названих, можна відмітити норми про особливості кримінальної відповідальності службових осіб юридичних осіб приватного права та осіб, які надають публічні послуги. Їх дослідження є неможливим без врахування зарубіжного досвіду, де вони вже існують протягом значного часу.

5. Не можна оминати увагою й той факт, що розвиток права відображає зміну співвідношення класового та загально-соціального аспектів сутності права. Історія вітчизняного кримінального права знає приклади, коли в наукових дослідженнях та законодавстві навіть безпосередньо підкреслювався класовий характер кримінального права та кримінальної політики. Поняття злочину, що є невід'ємною частиною кримінальної політики, завжди відповідало інтересам панівного класу, що давало підставу М.І.Скрипнику у своїй роботі висловлювати думку, що „кожна кримінальна політика, яка проводиться тим чи іншим класом, який панує в державі, є проявом того класу, який в цієї державі панує та за допомогою цієї кримінальної політики свої інтереси захищає та проводить” [3, с.12-13].

6. В літературі можна зустріти вказівку на те, що «одним з джерел та рушійною силою розвитку права виступають протилежно спрямовані тенденції стабільності та мінливості» [4, с.337]. Безсумнівно, що право, регулюючи суспільні відносини, повинно володіти певною стабільністю. Але ті ж самі суспільні відносини не є раз й назавжди наданий абсолют, вони або змінюються, або припиняють своє існування, або з'являються їх нові різновиди. Отже, право повинно змінюватися адекватно суспільним відносинам, а не за примхами законодавця, коли він, керуючись миттєвими приводами вносить зміни до кримінального законодавства, не узгоджуючи їх з розробками у галузі законотворчості та законодавчої техніки, про що вже йшла мова раніше.

7. Важливу роль в розвитку права відіграє оптимальне співвідношення між такими методами правового регулювання, як стимулювання (заохочення) та примус (покарання). Для розвитку сучасного кримінального права це співвідношення можна оха-

рактизувати через сучасні тенденції, притаманні цій галузі. Обмежуючись періодом з моменту прийняття КК України 2001 р., можна визначити дві основні характерні риси розвитку кримінального права. Одна з них визначається пом'якшенням кримінальної репресії, друга – збереженням, а інколи навіть посиленням відповідальності за деякі злочинні прояви. Слід зазначити, що аналіз змін, які вже були внесені до КК України та які запропоновані в різного роду законопроектах, свідчать про ухил в бік посилення кримінальної репресії.

1. *Галабала М. В. Розвиток науки кримінального права України в період після відновлення державної незалежності (питання загальної частини): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Галабала Маркіян Васильович. – Л.: Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2013. – 17 с.*
2. *Злотина М. Л. Развитие как мировоззренческая проблема / М. Л. Злотина. – К.: Вища школа, 1974. – 30 с.*
3. *Скрылник Н. И. Уголовная политика советской власти / Н. И. Скрылник. – Харьков, 1924.*
4. *Материалистическая диалектика как общая теория развития. Философские основы теории развития / под рук. и общ. ред. Л. Ф. Ильичева. – М.: Наука, 1982. – 496 с.*